

GRETEL AMMANN I EL FEMINISME SEPARATISTA

Juntar mi sonrisa a la tuya, a la vuestra, es una locura ideal. Cuando estoy seria es que tengo que esconder mi sonrisa. G.M.

Júlia TORRES

En àmbits feministes hi ha conceptes, “rècord” o “competició”, per exemple, que estan mal vistos perquè tenen una connotació de pugna i enfrontament que resulta estèticament desagradable i potser moralment contraproductiu. Però, atribuint-li una valoració qualitativa, es pot dir que Gretel Ammann (1947-2000) és la filòsofa més important que va donar el feminisme català en la segona meitat del segle XX. La seva aportació al feminisme separatista i específicament la seva ponència al congrés de Granada (1979), definint el concepte de “diferència”, resulta central malgrat silencis i oblitats poc o molt interessats i ben propis de país petit.

Gretel Ammann ha deixat un important llegat, però en bona part és una pensadora inèdita. Els seus manuscrits estan encara per editar a la Biblioteca Francesca Bonnemaison de Barcelona. Molts dels seus llibres van ser donats pòstumament a la Biblioteca de la facultat de filosofia a la Universitat de Barcelona (on no es pot dir que hagin estat gaire ben tractats, però sí molt útils – cosa que a ella li agradaria saber) i no en tenim encara una biografia. N’ha quedat un record inesborrable en les seves companyes de lluita i només un petit recull d’articles i conferències pòstum: *Escritos*, (Barcelona: Xarxa Feminista, 2000). És un llibret de 64 pàgines i difícil de trobar en paper, però que per sort, es pot recuperar a la xarxa, editat a cura de Mireia Bofill Abelló, una altra feminista molt significativa i traductora de moltes de les grans obres del pensament feminista.

Nascuda al País Basc i de pare alemany, Gretel Ammann (Gretel és un diminutiu alemany per a “Margarita”) va estudiar filosofia a la Universitat de Barcelona i va militar políticament sota la dictadura primer al FOC (Front Obrer Català) i després, des del 1977, en un grup maoista el Moviment Comunista, on també hi havia el filòsof José Manuel Bermudo i una altra líder important del feminisme peninsular, Empar Pineda, que després liderà a Madrid tot un seguit de campanyes pel dret de les dones al propi cos. Avui molts d’aquests grups, fills del post 68 i del fàstic que produïa el reformisme del partit comunista de Santiago Carrillo, han estat pietosament oblidats, com si es tractés de subproductes d’una flamarada de radicalisme adolescent, (qui gosaria dir que va ser maoista, sabent com sabem avui la brutalitat d’aquell

règim?); però el Moviment Comunista, i Empar Pineda en particular, van tenir una gran importància en àmbits sindicals i estudiantils i força projecció en els anys 1977-1979. No era aquest el cas de Gretel Ammann, que sempre va tenir un paper públic força més secundari i que tampoc no va ser especialment acceptada en una disciplina política com la comunista, que veia de mal ull això del feminisme. Convé recordar que Ammann es definí sempre com a “lesbiana” i això incomodava força les feministes més reformistes que les tenien per massa radicals en una època que encara no havia aconseguit ni tan sols el dret legal al divorci – per no parlar de l’avortament.

Ammann va mantenir sempre un perfil de militant i activista: va participar en les mítiques Jornades Catalanes de la Dona, que són pràcticament l’esdeveniment fundacional del feminisme contemporani a Catalunya, però ho va fer com a militant de base, sense dret a tribuna. Gairebé es podria dir que aquesta fou una característica central de Gretel Ammann: estar sempre a l’arrel de moltes coses i no lluir com una floreta. Fou una dona que mai no va estar aïllada, però que tampoc va voler exercir cap liderat mediàtic. Com diu Marina Granados a la Introducció als *Escritos*:

... El convencimiento firme de que todo es público configuró por completo su vida y exigió de ella muchos sacrificios que siempre asumió de una manera consciente. Esto la llevó a configurar su pensamiento siempre desde un contexto.

(...) Siempre participó en los eventos que pudo. Siempre escuchó (y oyó) a todas las tendencias y a todas las mujeres, respetando el proceso de cada mujer. Siempre intentó acceder a toda la información posible, a través de la lectura de enorme diversidad de publicaciones.

Siempre que pudo proyectó su pensamiento a través de “ficciones” que estuvieron presentes en el contexto. Como dice en “Yo sigo...” busca ficciones fértiles que ella crea desde un contexto, y las proyecta en él con la pretensión de que abran caminos, que fructifiquen y que ayuden a crear. Si esto lo logra o no, es relativo. Pero hay que tener en cuenta que Gretel siempre tuvo que hablar y vivir frente a una fuerte oposición y que, si bien es verdad que lo realizó sola, nunca, en cambio, lo hizo desde el individualismo. A pesar de la dificultad de esta lucha siempre contra corrientes, jamás renunció a su visión integrada de las mujeres y/o lesbianas como género en el que ella misma se consideraba incluida.

Su palabra surge de sí misma, pero no de una sí misma solipisista, sino de sí misma como lesbiana que siente el vínculo entre las mujeres. Su palabra nunca es privada, sino que siempre es pública.

Convindria no oblidar que Ammann treballà sempre en un entorn de grans dificultats organitzatives, amb molt poca xarxa; durant anys es va guanyar la vida com a mestra en una escola del Carmel (als Nou Barris de Barcelona) i es va instal·lar fins i tot a viure al barri, en unes condicions molt precàries. Els seus dos textos més innovadors (“Diferencia” i “Como lesbiana contra la nueva moral feminista”), a les Jornades Feministas Estatales de Granada (1979), van tenir una distribució atzarosa i han estat més reconeguts fora de l’Estat espanyol que aquí. En tot cas fou ella qui a Granada va començar a parlar de “feminisme de la diferència”, usant un concepte que ha tingut ressò arreu del món... i molt menys del que caldria a casa nostra. Cal recordar que fins 1982 mai es va fer a l’Estat cap programa sobre lesbianes a la televisió i fou

precisament Gretel Ammann la primera lesbiana a aparèixer-hi donant la cara (Cadena Catalana de RTVE, programa amb Laura Palmés).

El feminisme separatista.

Amman és una feminista separatista, val a dir, s'inscriu en la línia encetada per Sheila Jeffreys, Adrienne Rich, etc. que han defensat sempre que les dones han de construir el seu propi entorn emocional i polític, al marge del món masculí. Els eixos bàsics del feminisme separatista són prou clars: D'una banda: *“El lesbianismo no es un pasatiempo o un experimento, sino una forma de vivir y de ser”*. De l'altra: *“Solo las lesbianas pueden hablar de lesbianismo. Las demás opiniones no son más que puntos de vista desde el exterior y frente al lesbianismo”*. Són frases extretes del seu text *“Puntos Básicos para un Debate Feminista”* (1978) i als quals es mantingué bàsicament aferrada sempre.

El feminisme separatista està en contra de la versió del gènere despolititzat i esteticista que han defensat moltes intel·lectuals feministes, i propugna la construcció d'una política i d'una vida a part per a les dones. Es tracta, senzillament, de posar èmfasi en la pròpia diferència i en la construcció de la pròpia personalitat, des de la pròpia opció. Tal com ella mateixa escriu l'any 1979 en el document de Granada: *Soy diferente del hombre, por lo tanto reivindico mi diferencia como lo más mío y con orgullo*. (*“Sobre los conceptos utilizados en feminismo, contradicción, clase, etc.”*). Aquesta posició, al seu moment, li va provocar una gran incomprensió. És una *“incomprensió comprensible”*, si val el joc de paraules, perquè en les dones de la seva generació encara estava molt viu el trauma que havia significat l'educació repressora en col·legis de monges –i franquistes– on sovint la gestió de les emocions havia resultat com a mínim complicada. Per tant, parlar de dones només amb dones, feia estrany. Per a dones que aleshores eren joves i es volien alliberades, el separatisme evocava un món de resclosit i capelleta, incompatible amb l'alliberament sexual que es buscava a la mort del dictador. D'altra banda, al final de la dictadura moltes dones encara creien de bona fe que el seu combat s'havia de fer conjuntament amb els homes, donat que la cobertura legal dels drets femenins era inexistent o molt feble. Avui se sap que les opcions separatistes, amb dones que ajuden dones, i on la cura és el criteri bàsic de les relacions, resulta una eina molt valuosa en contextos de violència i permet una millor integració de les emocions. Però en les dècades de 1970-1980 aquesta posició era segurament massa avançada i fins i tot exòtica per a moltes dones feministes, especialment les heterosexuales.

El feminisme separatista és polític, però inclou també una teoria de les emocions, que al cap dels anys desembocà en la construcció del concepte de *“sororitat”* o ajuda mútua entre les dones. Com Adrienne Rich, Ammann sempre va denunciar l'ús de la culpa com a mecanisme de submissió i va considerar que la crítica política era l'eina de l'alliberament. En un article molt curiós que porta per títol *“Silogismos empleados en el feminismo clásico y en el radical”* ironitza sobre alguns sil·logismes molt habituals en el món militant de l'època i pels quals ella sentia un autèntic hooooorrrrooor:

A: La acción x no es radical (o revolucionaria)/ B: Ella ha participado en la acción x/ C: Luego ella no es radical (o revolucionaria).

A: Lo científico es lo único fiable/B: Esto no es científico/ C: Luego no es fiable.

A: Todas las radicales son boicoteadoras/B: Tu eres radical/C: Tu eres boicoteadora.

Per a Ammann el feminisme lèsbic és una acció política, però també inclou una gestió de les emocions que va més enllà de política. Per tant, la militància pública és important, però encara ho és més la transformació intel·lectual i moral de les dones. D'altra banda, el criteri de científicitat per definició ha d'incloure la capacitat de revisió de les posicions pròpies i la capacitat de falsació, de manera que considerar "científica" a priori una teoria política (el marxisme, bàsicament) és una absoluta estupidesa. Finalment el radicalisme és una necessitat perquè les situacions d'opressió no poden esperar més i demanen una acció radical.

En una ponència a les Jornadas de Lesbianismo (Madrid, 1988); Ammann explicà que al nostre planeta coexisteixen dos mons: un de visible i aparent ("*El mundo sádico organizado en una Sociedad fàlica*") i un altre de les dones salvatges ("*y decimos 'salvajes' para distinguirlas de las 'obedientes' y/o integradas*"):

Para descubrir este segundo mundo, el nuestro, no podemos seguir mirando, oyendo, tocando, pensando, bajo las formas que nos impone el patriarcado.

Hay que mirar más allá de los dos ojos, saber ver detrás, saber ver más allá.

Hay que oír más allá de las dos orejas, con el oído interior....

Hay que analizar todas las trampas que nos pone el mundo patriarcal.

La comprensió d'aquest món propi de les dones només s'assoleix quan ens hem pogut treure de sobre el món patriarcal "necrofílic" (amant de la mort) que produeix, alhora, la destrucció de la dona i la del planeta:

El síndrome patriarcal destruye la tierra y nuestra capacidad de encontrarnos, de estar vivas... nos llena de veneno y de resignación.

Todos estos síndromes quedan reforzados por dos factores: el control patriarcal del tiempo (12v horas) y lo que se ha llamado la estrategia del "reversal", de los "contradictorios" / "la doble moral" (dar la vuelta).

Posa exemples de manipulació del llenguatge com ara afegir al concepte "guerra" la determinació de "justa" o "injusta", com si això pogués fer passar alt l'horror bèl·lic- O la publicitat de maquillatge que esdevé "The Natural Look" (la imatge natural) i la Coca-cola que es publicita com "The real think" (la cosa autèntica, real). Així un feminisme separatista el primer que ha de fer és reapropiar-se del món propi de les dones, rebutjar les fantasmagories del patriarcat i bastir canals de solidaritat.

En aquest mateix text, Ammann proposa "els quatre punts de Mary Daly" per repensar la realitat des del feminisme separatista i lesbià. Recordem, en passant, que Mary Daly havia estat una de les creadores del feminisme separatista i que va defensar que el fet de no poder parir convertia els homes en éssers parasitaris respecte a les dones. La idea que els homes han creat una "sadosocietat" està tant en Daly com en Ammann. Els "quatre punts" resumeixen el canvi intel·lectual/polític/moral que ambdues propugnaven. Es tracta de:

- 1) Ser d'una altra manera.
- 2) Saber que això pot ser castigat, però alhora sentir el plaer del descobriment de l'altra.
- 3) Ajuntar-se amb dones.

4) No deixar-se convèncer per “tornar a la realitat”.

“És aquí – afegeix – on jo plantejaria en tot aquest context la situació individual/col·lectiva d’una lesbiana” (p. 47).

A diferència de les feministes marxistes que parlaven de “contradicció” entre homes i dones, Ammann va fer un pas més i va començar a parlar de diferència. Mentre la contradicció és econòmica, la diferència és global, inclou també les emocions i la sexualitat, viscuda com una opció autònoma. El feminisme d’Ammann no és una manera d’entendre els problemes de la dona, sinó d’entendre els problemes del món. Per a ella, com diu en un document ja esmentat del seu llegat que es guarda a la Biblioteca Francesca Bonnemaison, la diferència radical és la que s’estableix entre dones i homes:

Todas las cosas en este mundo tienen un sexo en consecuencia: economía, política, literatura, urbanismo, medio ambiente etc. (...) Reivindicar la diferencia como mujeres es reivindicar el terreno ocupado, desde el espacio vital físico hasta la palabra. (...) No vamos a ocupar el terreno de los hombres puesto que al ser diferentes no nos sirve de nada su terreno. Solo vamos a recuperar el nuestro. La toma del poder no nos sirve para nada y solo es una integración en el mundo de los hombres y una reproducción y mantenimiento del poder. (...) No somos “oposición”, somos “otra cosa”. No somos el negativo de un positivo.

Ammann representa una posició del feminisme que sovint ha estat criticada per altres dones considerant-la emotivista i un punt esteticista. El separatisme lèsbic, a més, inclou una política de la identitat que moltes vegades no ha compaginat bé amb teories que defensen el gènere fluid. Situant-se en una posició òbviament comunitarista, està lluny de la tradició liberal. Però la creació d’un àmbit propi de les dones, i lliure de patriarcat, continua essent una idea significativa i potent, potser perquè inclou elements polítics (públics) i emocionals (subjectius). L’obra teòrica de Gretel Ammann continua tenint una importància decisiva i ajuda també a reconsiderar la relació entre el públic i el privat en el món de les dones.

Per saber-ne més:

<https://www.caladona.org/centredocumentacio/gretel/biografia/diferencia.pdf>